

DOI: 10.26104/NNTIK.2022.66.88.018

Усонов М.М., Попкова Е.Г., Кунназаров А.Ы.

ИШКЕРДИКТЕ ИНТЕГРАЦИЯЛЫК СТРУКТУРАЛАР ЖАНА РЕГИОНДУН ЭКОНОМИКАСЫН ЖОГОРУЛАТУУНУН ФАКТОРЛОРУ

Усонов М.М., Попкова Е.Г., Кунназаров А.Ы.

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ СТРУКТУРЫ И ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ

M. Usonov, E. Popkova, A. Kunazarov

INTEGRATION STRUCTURES AND FACTORS OF INCREASING THE ECONOMY OF THE REGION IN ENTREPRENEURSHIP

УДК: 339.924+339.137.2

Бул макалада ишкердиктеги интеграциялык процесстердин көп түрдүүлүгү жана алардын региондун экономикасын өнүктүрүүгө кошкон салымынын күчтүү айырмасы аныкталган изилдөө жүргүзүлөт. Бул өз алдынча терең изилдөөнү талап кылган региондук экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү үчүн ишкердикте интеграциялык процесстердин өнүгүшүнүн кесепеттеринин бүдөмүк экендигин аныктайт. Экономиканын тармактары же ар кандай тармактардын уюмдары жана өндүрүштүн мүнөзү интеграциялык процесстерди киргизүүгө таасирин тийгизет, мунун баары иш-аракеттердин натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет, бирок негизги максат, албетте, эл аралык соода. Ишкердикте интеграциялык процесстер кеңири таралган көрүнүш, атап айтканда, Кыргыз Республикасынын бардык региондорунда жигердүү ишке ашырылууда жана өз ара пайдалуу кызматташуу шарттарында ишканалардын күч-аракетин бириктирүү боюнча практиканын кеңири спектрин камтыйт. Ишкердиктеги интеграциялык процесстердин классикалык идеясы аларга катышуучу ишканалардын көз карашынан кароону камтыйт. Демек, эл аралык рынокко чыгуу жана атаандаштыкка жөндөмдүү болуу үчүн биз башка өлкөлөрдүн эл аралык эмгек бөлүштүрүүгө катышуусунун эффективдүүлүгүн кылдат изилдеп, салыштырып чыгышыбыз керек.

Негизги сөздөр: интеграциялык процесстер, атаандаштык, жөндөмдүүлүктү жогорулатуу, интеграция, бизнес структуралары, интеграциялоо механизми, атаандаштык артыкчылык, кластер, ийкемдүү интеграция.

В данной статье проводится исследование, которое выявило широкое многообразие видов интеграционных процессов в предпринимательстве и сильное отличие в их вкладе в развитие экономики региона. Этим определяется неоднозначность последствий развития интеграционных процессов в предпринимательстве для конкурентоспособности экономики региона, которая нуждается в самостоятельном углубленном изучении. Сектора экономики или организации разных отраслей и характера производства, оказывают влияние на включение интеграционных процессов, это все дает возможность повысить эффективность деятельности, но главная цель – это конечно международная торговля. Интеграционные процессы в предпринимательстве представляют собой массово распространенное явление, в частности, активно практикуемое во всех регионах Кыргызской Республики и предполагающее широкий спектр практик объединения усилий предприятий на условиях взаимовыгодного сотрудничества. Классическое представление об интеграционных процессах в предприниматель-

стве предполагает взгляд на них с позиций участвующих предприятий. Соответственно, для того чтобы иметь возможности выхода на международные рынки и иметь способность конкурировать мы должны тщательно изучить и сравнить эффективности участия других стран в международном разделении труда.

Ключевые слова: интеграционные процессы, конкуренция, повышение возможностей, интеграция, бизнес-структуры, механизм интеграции, конкурентное преимущество, кластер, гибкая интеграция.

This article conducts a study that revealed a wide variety of types of integration processes in entrepreneurship and a strong difference in their contribution to the development of the region's economy. This determines the ambiguity of the consequences of the development of integration processes in entrepreneurship for the competitiveness of the regional economy, which needs independent in-depth study. Sectors of the economy or organizations of different industries and the nature of production have an impact on the inclusion of integration processes, all this makes it possible to increase the efficiency of activities, but the main goal is, of course, international trade. Integration processes in entrepreneurship are a widespread phenomenon, in particular, actively practiced in all regions of the Kyrgyz Republic and involve a wide range of practices for combining the efforts of enterprises on the terms of mutually beneficial cooperation. The classical idea of integration processes in entrepreneurship involves looking at them from the standpoint of participating enterprises. Accordingly, in order to be able to enter international markets and be able to compete, we must carefully study and compare the effectiveness of other countries' participation in the international division of labor.

Key words: integration processes, competition, increasing opportunities, integration, business structures, integration mechanism, competitive advantage, cluster, flexible integration.

Ишкердикте интеграциялык процесстер кеңири таралган көрүнүш, атап айтканда, Кыргыз Республикасынын бардык региондорунда жигердүү ишке ашырылууда жана өз ара пайдалуу кызматташуу шарттарында ишканалардын күч-аракетин бириктирүү боюнча практиканын кеңири спектрин камтыйт. Ишкердиктеги интеграциялык процесстердин классикалык идеясы аларга катышуучу ишканалардын көз карашынан кароону камтыйт. Учурдагы көз караш бизнести интеграциялоо үчүн рыноктук стимулдарды ачып бергени менен, анын кемчилиги, ошондой эле бүтүн-

дөй классикалык (саясий) экономикалык илимий мектеп, жетиштүү көңүл бурулбагандыгы жана алардын тышкы көрүнүштөрүнүн белгисиздиги.

Классикалык көз караштын белгиленген кемчилигин жоюу үчүн бул диссертация ишкердиктеги интеграциялык процесстерди изилдөөгө жаңы көз карашты сунуштайт – алар биринчи жолу ишканалардын өз алдынча эмес, ишканалары турган аймактын позициясынан каралат, интеграцияга катышат.

Жаңы перспектива ишкердиктеги интеграциялык процесстердин маңызын тактоого мүмкүндүк берет, анткени региондогу ишканалардын – өз араларында да, башка региондордун (аймактар аралык интеграция) жана өлкөлөрдүн (эл аралык интеграция) ишканаларынын да катышуусу менен – күч-аракетин

бириктирүү регион үчүн кесепеттери бар өз ара пайдалуу кызматташуунун шарттары боюнча - ачык жана /же жашыруун; оң жана/же терс; кандайдыр бир деңгээлде чагылдырылган.

Сунушталган жаңы перспективага жана такталган маңызына ылайык, ишкердикте интеграциялык процесстердин түрлөрүн классификациялоонун жаңы критерийлери да киргизилип, региондун экономикасынын позициясынан алардын өзгөчөлүктөрүн ачып көрсөтүүдө. Ишкердиктеги интеграциялык процесстердин толукталган (жаңы автордук критерийлердин жардамы менен) классификациясы жана алардын региондун көз карашынан алганда өзгөчөлүктөрү 1-таблицада келтирилген.

Таблица 1

Ишкердиктеги интеграциялык процесстердин кошумча классификациясы жана региондун көз карашынан алганда алардын өзгөчөлүктөрү

Көрүү интеграциялык процесстер	Учурдагы критерийлер			Жаңы автордук критерийлер	
	Интеграциянын максаттары	Интеграция шарттары	Интеграциялоо өзгөчөлүктөрү	Аймакка байлоо	Аймактын өнүгүшүнө кошкон салымы
Кластер	интеграцияланган ишканалардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн күчөтүү	кызматташтар катышуучулардын саны, ресурстарды бириктирүү	катышуучулардын толук көз карандысыздыгын жана алардын атаандаштыгын сактоо	областтын ишканаларынын гана катышуусу менен	аймактык ишкердикти өнүктүрүү
Технопарк	инновацияларды коммерциялаштырууну жакшыртуу	жогорку инновациялык активдүүлүк	бүткүл инновациялык процесстин катышуучуларын камтуу	милдеттүү	аймактын экономикасын инновациялык өнүктүрүү
Атайын экономикалык аймак	жакшыртылган инфраструктурага жетүү	жогорку инвестициялык тоскоолдуктар	аймак үчүн милдеттүү	милдеттүү	аймактын экономикасынын максаттуу тармактарын өнүктүрүү
Мамлекет жеке менчик өнөктөштүк	доступ к активам государства и/или государственная поддержка	соответствие требованиям государства	создание социально-значимых и/или общественных благ	милдеттүү	повышение качества жизни в регионе
Ийкемдүү интеграция Бекер форма	башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу	ылайыктуу болушу инфраструктура	интеграциялык бирикменин так аныкталган чектеринин жоктугу	областтын ишканаларын гана катышуусу менен	региондук экономиканын импортту алмаштыруу
Биригүү жана сатып алуулар	рыноктук позицияларды сактоо же чыңдоо	басым рынок жана интеграциянын болушу	экономикалык кез каранды эместикти жоготуу	областтын ишканаларынын гана катышуусу менен	сактоо аймактык өсүш

Булак: автор тарабынан түзүлгөн.

Толукталган классификация Кыргыз Республикасында кеңири таралган бизнестеги интеграциялык процесстердин негизги заманбап түрлөрүнүн салыштырма сыпаттамасын берет. Сиз таблицадан көрүп тургандай (1-табл.), жаңы автордук критерийлер бизнес интеграциясынын тандалган түрлөрүн кеңири мүнөздөөгө жана бири-бирине карама-каршы коюуга (бири-бири менен салыштырууга) мүмкүндүк берет,

анткени алар аларды толугураак (комплекттүү) сыпаттайт - экөө тең катышкан ишканалардын көз карашы боюнча интеграцияда жана региондун позициясынан алганда интеграцияга катышкан ишкана. Таблицадагы интеграциянын түрлөрү аймактын экономикасы үчүн жагымдуулугунун азаюу тартибинде жайгаштырылган. Ишкердиктеги интеграциялык процесстердин түрлөрүн кененирээк 1-сүрөттө көрсөтүлгөн.

Биринчи тандалган түрү кластер болуп саналат. Кластерлерди түзүүдөгү интеграциянын максаты – интеграцияланган ишканалардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн күчөтүү. Кластерлерге катышуу ар дайым эркин жана ыктыярдуу. Кластердин чек аралары адатта бардык кызыкдар ишканалар үчүн ачык, бул интеграциянын бул түрүн кичи жана орто бизнес үчүн да жеткиликтүү кылат, алар үчүн интеграциянын башка түрлөрү, адатта, жеткиликтүү эмес.

Кластерлөөнүн шарттары катышуучулардын кызматташуусуна даярдыгы жана ресурстарды бириктирүү болуп саналат. Интеграциянын өзгөчөлүгү катышуучулардын толук көз карандысыздыгын жана алардын атаандаштыгын сактоо болуп саналат. Бул өзгөчөлүк бир же бир нече түрдөгү ресурстарды бириктирүүнү (мисалы, бир гана финансылык же жаратылыш ресурстарын), ошондой эле айрым бизнес-процесстерди (мисалы, биргелешкен маркетингди) биргелешип ишке ашырууну камтыган дозаланган (чектелген) өндүрүш, кызматташууга мүмкүндүк берет.

Аймактын өнүгүшүнө кошкон салымы аймактык ишкердикти өнүктүрүүгө байланыштуу. Региондук кластерлерди алсак, алардын регион үчүн мааниси жергиликтүү ишканалардын ички рынокто позициясын бекемдөө, ошондой эле аймактын экономикалык өсүү темпин тездетүү менен байланыштуу болушу мүмкүн. Тармактык экономикалык кластерлерде алардын регион үчүн мааниси региондун экономикасынын артыкчылыктуу тармактарын өнүктүрүүдө, ошондой эле региондун экономикасын адистештирүүнү же диверсификациялоону күчөтүүдө болушу мүмкүн. Региондор аралык жана эл аралык кластерлерде алардын регион үчүн мааниси региондогу ишканалардын тышкы (региондон тышкары) рынокторго чыгышына көмөк көрсөтүүнү камтыйт.

Инновациялык кластерлерди алсак, алардын регион үчүн мааниси аймактын экономикасын инновациялык өнүктүрүү болуп саналат. Ишкердиктеги интеграциялык процесстердин башка түрлөрүнө салыштырмалуу кластерлердин артыкчылыгы региондун рынокторунда “саламат” атаандаштыкты сактоо жана илгерилетүү болуп саналат, бул кластерлердин регионду өнүктүрүүгө кошкон салымына иш жүзүндө жетишүү ыктымалдыгын жогорулатат – кластерлердин бардык формаларында.

Экинчи тандалган түрү – технопарк. Технопарк-тарды түзүүдөгү интеграциянын максаты инновацияларды коммерциялаштырууну жакшыртууга байланыштуу. Демек, интеграциянын шарты - жогорку инновациялык активдүүлүк. Интеграциянын өзгөчөлүгү – бүткүл инновациялык процесстин катышуучуларын

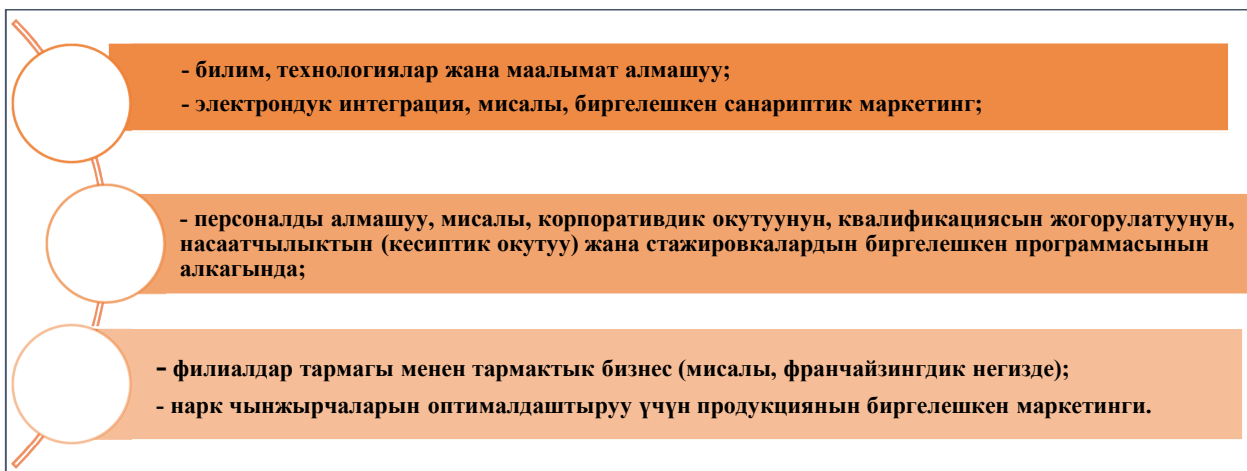
камтуу. Бул технопарк инновацияларды иштеп чыгуучуларды гана эмес, сунуш жагынан (университеттер, илимий-изилдөө институттары, өз алдынча илимий-изилдөө иштерин жүргүзгөн ишканалар), ошондой эле инновацияларды ишке ашыруучу ишканаларды – суроо-талап жагынан, ошондой эле суроо-талап менен сунуштун ортосундагы ортомчуларды бириктирет дегенди билдирет. борборлор, көргөзмөлөр, венчурдук инвесторлор ж.б.

Үчүнчү өзгөчөлөнгөн түрү – бул атайын экономикалык аймак. Бул жерде интеграциянын максаты – жакшыртылган инфраструктурага жетүү. Атайын экономикалык зоналарда, эреже катары, алардан тышкары жерде болбогон уникалдуу инфраструктура түзүлөт. Инфраструктура кеңири мааниде каралат, анын ичинде жакшыртылган транспорттук логистика, жогорку квалификациялуу жогорку адистештирилген жумушчу күч, алдыңкы технологиялар жана телекоммуникациялар, ири масштабдуу инвестициялар, эффективдүүлүгү жогорулаган институттар (анын ичинде атайын салык режимдери жана мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгү жогорулайт).

Жогорку инвестициялык тоскоолдуктар интеграциянын шарты болуп саналат. Атайын экономикалык аймактарга катышуу ишканалардын массалык катышуусу үчүн жеткиликтүү эмес, эреже катары, эң ири жана трансулуттук ишканалар гана белгиленген жогорку тоскоолдуктарды жеңе алат. Көбүнчө атайын экономикалык аймактар аймакка инфраструктураны жана чет элдик инвесторлорду тартуу үчүн түзүлөт. Интеграциянын өзгөчөлүгү аймакка так байланышы менен байланышкан: өзгөчө экономикалык аймак – аймактын аймагынын (бөлүнгөн) бөлүгү.

Тандалган төртүнчү түрү мамлекеттик-жеке өнөктөштүк. Ошону менен бирге интеграциянын максаты (интеграцияланган ишканалар тарабынан) мамлекеттик активдерге кирүү, мамлекет көзөмөлдөгөн рынокторго чыгуу жана/же атайын преференциялар жана субсидиялар түрүндө мамлекеттик колдоо алуу болуп саналат. Интеграциялоо процесси мамлекеттик заказдын же концессиянын негизинде ишке ашырылгандыктан, интеграциянын шарты ишканалардын мамлекеттин талаптарын аткаруусу болуп саналат.

Белгиленген бешинчи түрү – эркин формадагы ийкемдүү интеграция. Бул бизнестеги интеграциялык процесстердин бүтүндөй көп түрдүүлүгү катары түшүнүлөт, ал интеграциянын башка ачык формалдаштырылган түрлөрүнөн (1-таблицадан) чыгып кетет жана интеграцияга катышкан ишканалардын толук экономикалык өз алдынчалыгын сактоону билдирет.

1-сүрөт. Эркин формадагы ийкемдүү интеграциянын мисалдары.

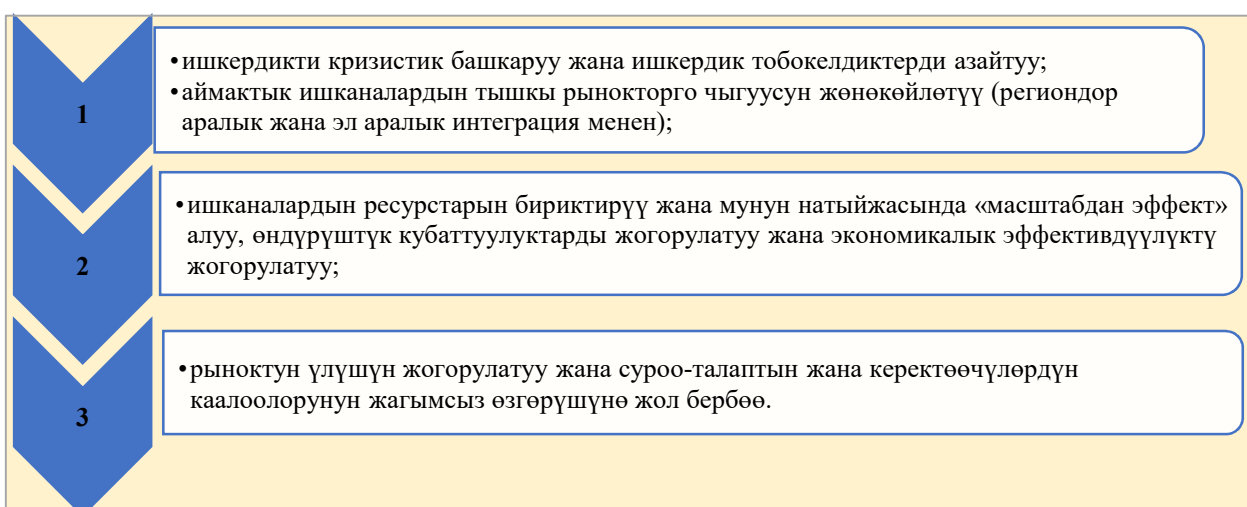
1-сүрөттө көрсөтүлгөн эркин формадагы ийкемдүү интеграциянын максаты башкаруунун эффективдүүлүгүн жогорулатуу болуп саналат, бул интеграциянын бул түрүнүн аны ишке ашыруучу ишканалар үчүн артыкчылыктарын баса белгилейт. Эркин формада ийкемдүү интеграциянын шарты болуп тиешелүү инфраструктуранын болушу саналат. Мисалы, электрондук интеграция телекоммуникациялык инфраструктураны талап кылат, ал эми билим, технология жана маалымат алмашуу интеллектуалдык менчик укуктарын институттук коргоону талап кылат.

Алтынчы өзгөчөлөнгөн түрү – биригүү жана кошулуу (эл аралык илимий адабияттарда алар “M&A” аббревиатурасы астында кездешет). Ишканалардын интеграциясынын бул түрүндөгү интеграциянын максаты рыноктук позицияларды сактоо же чындоо болуп саналат. Интеграциянын шарты – рыноктун басымы жана интеграциянын болушу. Биригүү жана ко-

шулуу жагымсыз рыноктук контекстте, мисалы, экономикалык кризистин, агрессивдүү атаандаштыктын шарттарында же рыноктун монополиялануу тенденциясына каршы өзгөчө учурларда гана ишке ашырылат. Интеграциянын жеткиликтүүлүгү деп региондо монополияга каршы кызмат тарабынан интеграциянын бул түрүнүн чектөө чараларынын жоктугу түшүнүлөт.

Жаңы автордук критерийлердин жардамы менен кластердин өзгөчөлүктөрү региондун позициясынан такталган. Ошентип, аймакка байланыштыруу милдеттүү эмес экендиги, ал аймактын ишканаларынын гана катышуусу менен ишке ашары көрсөтүлгөн. Башка учурларда, биригүү жана кошулуу аймактар аралык же эл аралык масштабга ээ болушу мүмкүн.

Региондун өнүгүшүнө салым анын экономикалык өсүшүн тездетүү болуп саналат, ага 2-таблицада келтирилген факторлорду колдонуу менен жетишүүгө болот.

2-сүрөт. Региондогу экономикалык өсүштүн факторлору.

Бизнестеги интеграциялык процесстердин башка түрлөрүнө салыштырмалуу биригүү жана кошулуулардын артыкчылыгы аларды ишке ашырууда мамлекеттик бийлик органдарына жүктүн жоктугунда. Биригүү жана кошулуу мамлекет тарабынан жөнгө салынган, бирок аларды стимулдаштыруу үчүн атайын чыгымдарды талап кылбаган таза рыноктук процесстер. Биригүүлөрдүн жана сатып алуулардын кемчиликтеринин арасында төмөндөгүлөр бар:

- рыноктук механизмдин иштешин бузуу (атаандаштыктын деңгээлин төмөндөтүү);

- региондук ишканаларды тышкы атаандаштары ээлеп алган учурда аймактагы ишкердик активдүүлүктүн төмөндөшү.

Ошентип, изилдөө ишкердиктеги интеграциялык процесстердин көп түрдүүлүгүн жана алардын региондун экономикасын өнүктүрүүгө кошкон салымынын күчтүү айырмасын аныктады. Бул өз алдынча терең изилдөөнү талап кылган региондук экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү үчүн ишкердикте интеграциялык процесстердин өнүгүшүнүн кесепеттеринин бүдөмүк экендигин аныктайт.

Адабияттар:

1. Арнаут М.Н. Принципы динамичного развития предпринимательства // Азимут научных исследований: экономика и управление. - 2017. - №3(20). - С. 178-181.
2. Ковалёва В.Д. Моделирование финансово-экономической деятельности предприятия / В.Д. Ковалева, И.В. Додонова. - Москва: КноРус, 2017 г. - 280 с.
3. «Малое и среднее предпринимательство в Кыргызской Республике» 2016 - 2020 гг. - Б.: Нацстатком КР, 2021.-212с./эл. ресурс. // сайт <http://www.stat.kg/ru/>
4. Усонов М.М. Динамика развития конкурентных отношений. / Усонов М.М., Кадыров Ш.И., Кунназаров А.Б. - Бишкек: Вестник Кыргызстана, 2022. - № 1(2) - С. 49-54. // электронный ресурс. // сайт <http://www.vtstnik.kg/>
5. Усонов М.М. Управление рисками деятельности предпринимательских структур в условиях конкурентоспособности. /Усонов М.М., Тагаев Х.К., Кадыров Ш.И. - Бишкек: Известия Вузов Кыргызстана, 2021. - №5. - С. 74-77. // эл. ресурс. // сайт <http://http://www.science-journal.kg/ru/journal/2/archive/14697>
6. Усонов М.М. Факторы риска и их влияние на формирование финансовых результатов предпринимательской деятельности. / Кадыров Ш.И., Усонов М.М., Тагаев Х.К. - Бишкек: Известия Вузов Кыргызстана, 2021. - № 5. - С. 67-73. // электронный ресурс. // сайт <http://http://www.science-journal.kg/ru/journal/2/archive/14697>
7. Шогенов Т.М. Повышение конкурентоспособности предприятий апк региона на основе формирования интегрированных структур (на материалах Кабардино-Балкарской Республики). / [текст] диссертация на соискание уч.степени к.э.н: 08.00.05. / Нальчик, 2016. - 160 с.
8. Финансы предприятий Кыргызской Республики: 2016-2020. - Б.: Нацстатком КР, 2021. - 228 с. // эл. ресурс. / сайт <http://www.stat.kg/ru/>